

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr Piotra Łukasza Holajn

pt: *Wpływ refleksji nad śmiercią na samoocenę pracowników ochrony zdrowia na przykładzie grup zawodowych lekarzy, pielęgniarek i ratowników medycznych*

Rozprawa została napisana pod kierunkiem prof. dr hab. med. Andrzeja Basińskiego z Gdańskiego Uniwersytetu Medycznego oraz dr n.med. Agaty Zdun-Ryżewskiej

Pracownicy ochrony zdrowia spotykają się z problemem śmierci na co dzień, w różnych sytuacjach i miejscach świadczonej pracy. Mogą to być przypadki nagłe lub spowodowane złożoną sytuacją kliniczną oraz dotyczyć ludzi w różnym wieku. W każdym przypadku jest to trudne doświadczenie dla każdego człowieka. Nieodłącznie poczuciu świadomości własnej śmiertelności człowiekowi towarzyszy lęk, potrafiący być destrukcyjnym lub wg antropologa Ernesta Beckera motywującym do działań. Na bazie tych przemyśleń powstała pod kierunkiem Jeffa Greenberga w XX wieku Teoria Opanowywania Trwogi potwierdzana licznymi badaniami eksperymentalnymi, w której na styku działania instynktu samozachowawczego i świadomości nieuchronnej śmierci leży tworzenie się potencjału wyzwalającego trwogę, rozumianą jako lęk egzystencjalny. W sytuacji większej dostępności myśli o śmierci pojawia się trwoga jako reakcja emocjonalna zależna od światopoglądu i samooceny, której poziom można w pewien sposób regulować. Na bazie ww teorii Doktorant oparł swoją koncepcję badawczą, dotyczącą funkcjonowania pracowników ochrony zdrowia w obliczu nieuchronnego kontaktu z ludźmi umierającymi.

Doktorant podjął ważny z punktu widzenia naukowego projekt badawczy, którego celem była ocena czy, wymuszona kontaktem z umierającym, refleksja nad śmiercią w istotny sposób wpływa na funkcjonowanie w obszarze *ja* i w obszarach związanych z funkcjonowaniem w grupie. Założeniem badań była teza, że ekspozycja treści zwiększających dostępność myśli o śmierci, dostępność tych myśli zwiększa oraz modyfikuje aktywność profesjonalistów, zostając ukierunkowana na uruchamianie strategii obronnych. Aby zrealizować cel badań Doktorant sformułował następujące szczegółowe tezy:

- refleksja nad śmiercią modyfikuje samoocenę profesjonalistów stykających się z problemem śmierci w praktyce zawodowej
- refleksja nad śmiercią modyfikuje nastrój profesjonalistów stykających się z problemem śmierci w praktyce zawodowej, przy czym modyfikacja obejmować może którykolwiek z opisanych trzech czynników budujących nastrój

- refleksja nad śmiercią modyfikuje poczucie sprawczości i wspólnotowości profesjonalistów stykających się z problemem śmierci w praktyce zawodowej
- refleksja nad śmiercią rzutuje na sposób działania (na podstawie reakcji, takich jak czas wypełnienia kwestionariusza)

Poza tym badanie skupiono również na zebraniu danych metrykalnych pozwalających na eksterioryzację wyników, kolekcji dodatkowych oświadczeń oraz wykazaniu, że istnieją inne czynniki wpływające na wynik badania między innymi wiara, wykształcenie lub wiek badanego.

Dla uzyskania potwierdzenia słuszności założeń planowanych badań posłużono się eksperymentem badawczym, eksponując treści zwiększające dostępność myśli o śmierci wśród badanych pracowników ochrony zdrowia oraz studentów ostatnich lat studiów na wydziałach kształcących kadry medyczne, jako grupie kontrolnej. Moim zdaniem, przedłożona do recenzji dysertacja doktorska stanowi głównie wkład teoretyczny w kierunku rozwoju nurtu badań nazywanych obecnie egzystencjalną psychologią eksperymentalną.

Rozprawa ma klasyczny układ dla prac doktorskich składający się z części teoretycznej, metodologicznej i empirycznej. Całość pracy zawiera się na 128 stronach, część teoretyczna zajmuje 28 stron, część metodologiczna 10 stron, wyniki 28 stron, dyskusja 8 stron. Pozostała część pracy zawiera wnioski, piśmiennictwo, streszczenie w j. polskim i angielskim, spis tabel i rycin w liczbie 20 i 42 oraz załączniki.

Część teoretyczna dysertacji jest wprowadzeniem do tematu pracy oraz stanowi ważną podstawę do sformułowania celu badań, szczegółowych tez, a także zaplanowania strategii analizy badań. Recenzowana rozprawa składa się z jednego rozdziału teoretycznego, który przedstawia tło problemu. W części tej Autor dużo miejsca poświęcił na omówienie teoretycznych podstaw badań, przedstawił genezę i definicje pojęć dotyczących Teorii Opanowywania Trwogi, podał definicje światopoglądu oraz światopoglądu kulturowego, określił pojęcie samooceny i jej rodzaje. Przedstawiono teoretyczny zarys oraz uzasadnienie zalet narzędzia badawczego- Skala Samooceny Rosenberga (SES). Następnie w krótkim rozdziale omówiono pojęcie nastroju i zaprezentowano narzędzie do jego oceny, Przymiotnikową Skalę Nastroju (UMACL). Kolejny podrozdział dotyczy omówienia orientacji sprawczej i wspólnotowej oraz skal ich pomiaru. Zaproponowana skala służy między innymi do oceny odczuwanej orientacji sprawczej, definiowanej jako koncentracja na sobie i własnych celach oraz orientacji wspólnotowej dotyczącej innych ludzi i relacji interpersonalnych. W oparciu o właściwy dobór literatury tematu - na poziomie teoretycznym Doktorant omówił podstawowe kategorie pojęciowe i nadał im znaczenie empiryczne. Dokonano przeglądu różnych podejść teoretycznych przyjętych w badaniach nad oceną wpływu refleksji nad śmiercią na samoocenę. Doktorant starał się precyzyjnie i sumiennie omówić poszczególne kwestie, troszcząc się o trafność używanych pojęć.

Część metodologiczna pracy zawiera ważne elementy, które powinny być rozważone w procesie badań. Określono cel badania oraz wytyczono szczegółowe tezy badawcze. Jednakże w tym miejscu można by jeszcze określić problemy badawcze w formie pytań. W sekcji Metodologia badań dokonano wnikliwej charakterystyki procedury badawczej, omówiono zastosowane skale SES Rosenberga, UMACL, skale pomiaru Orientacji Sprawczej i Wspólnotowej oraz kwestionariusz własny Autora. Przygotowano do eksperymentu dwa fragmenty tekstu w oparciu o prozę Katherine Paterson, *Bridge to Terabithia* w przekładzie Alicji Skarbińskiej, jeden zwiększający dostępność myśli o śmierci a drugi neutralny. Scharakteryzowano badaną próbę, opisano kryteria włączenia do badań, którymi były osoby wykonujące zawody medyczne i zatrudnione wyłącznie w obszarze medycyny ratunkowej oraz druga grupa studentów kierunków lekarskiego, pielęgniarstwa i ratownictwa medycznego. Opisano również organizację badań oraz zastosowane metody. Badana próba liczyła 200 osób, z czego 113 to profesjonaliści i 87 studenci. Średnia wieku badanych wahała się od 38.10 miesięcy dla lekarzy, 32.8 miesięcy dla ratowników i 46 lat dla pielęgniarek. Badania prowadzono metodą eksperymentu badawczego, po uzyskaniu stosownych zgód od kierowników poszczególnych instytucji oraz indywidualnych uczestników badania. Autor nie podaje jednak dokładnego miejsca i czasu badań oraz informacji o zgodzie właściwej komisji bioetycznej.

Doktorant wykazał się troską o charakterystykę wartości zastosowanych technik badawczych oraz ich adekwatność co do badanych zmiennych. Wszystkie elementy części metodologicznej składają się na spójną całość. Dotyczy to zwłaszcza jedności badanego problemu i metody pomiaru.

W analizie danych i wnioskowaniu Autor nie wyszedł poza to do czego uprawnia materiał empiryczny. Zachowano staranność statystyczną. Zastosowane testy statystyczne uwzględniają rodzaj użytej skali pomiaru. Analizy wykonano przy użyciu oprogramowania IBM SPSS, z którego zastosowaniem przeprowadzono analizę podstawowych statystyk opisowych, test normalności rozkładu Shapiro-Wilka i Kołmogorowa-Smirnowa, ponadto testy t Studenta dla prób niezależnych, analizę korelacji ze współczynnikiem r Pearsona i ρ Spearmana. Analiza tej części rozprawy świadczy o wysokiej świadomości metodologicznej Doktoranta.

Część empiryczną pracy stanowi rozdział – Prezentacja wyników, w którym przedstawiono podstawowe statystyki opisowe skal ilościowych testem Shapiro-Wilka i Kołmogorowa-Smirnowa dla grupy badanej osób studiujących i pracujących wraz z krótkim opisem zawartości tabel. Następnie dokonano analizy wpływu tekstu zwiększającego dostępność myśli o śmierci na poziom samooceny, nastroju, orientacji sprawczej i wspólnotowej badanych. Zweryfikowano ponadto wpływ tekstu na wybór odpowiedzi w narzędziu własnym Autora. Analizie poddano również wpływ wiary na orientację sprawczą i wspólnotową, jak również wpływ czynników socjo-demograficznych takich jak wiek na nastrój, oceniono związek między poziomem dochodów a nastrojem i orientacją sprawczą i wspólnotową w zależności od grupy tekstowej oraz związek pomiędzy poziomem dochodów a

samooceną. W całym rozdziale Wyniki posługiwano się poprawnym językiem zastosowanych technik badawczych.

Część ostatnia pracy **Dyskusja** charakteryzuje się jasnością opisu i logiką wywodu. Referowanie zagadnień jest następstwem przyjętego celu badań. Doktorant potrafi uzyskane rezultaty własnych badań odnieść do literatury i analizować. Czyni to z dużą dokładnością i wnikliwością. Dane empiryczne są cenne poznawczo i aplikacyjnie. Myślę, że materiał empiryczny zgromadzony w rozprawie może być źródłem dobrych artykułów.

Na uwagę zasługują niektóre akapity tego rozdziału. Profesjonaliści ochrony zdrowia zwłaszcza pracujący w działach ratownictwa medycznego, z racji wykonywanego zawodu posiadają bezpośredni kontakt z pacjentami umierającymi a tym samym w pewien sposób narażeni są na skutki bliskie i odległe. Naturalną rzeczą wydaje się być potrzeba osłabienia negatywnego oddziaływania częstego stresu związanego ze śmiercią pacjentów. Słusznym staje się ochrona i pomoc pracownikom w postaci odpowiednich programów zapobiegania wypaleniu zawodowemu czy skutkom zespołu stresu pourazowego. Autor bazując na literaturze tematu zauważa, że śmierć wywołująca refleksję została wyparta ze świadomości społecznej i staje się tematem tabu. Z drugiej jednak strony kultura medialna próbuje oswoić odbiorców przekazując, niekiedy drastyczne obrazy związane z przemocą i śmiercią na ekranach filmowych.

W literaturze tematu istnieje luka w badaniach nad bezpośrednią refleksją nad śmiercią i jej wpływem na odczucia oraz aktywność profesjonalistów opieki zdrowotnej. Praca badawcza Doktoranta wpisuje się w uzupełnienie badań w tym właśnie zakresie. Głównym celem badania była ocena czy u profesjonalistów wykonujących zawody medyczne poddanych eksperymentowi dochodzi do uruchomienia mechanizmów buforowania w postaci np. regulacji samooceny, zmiany nastroju lub w zakresie odczuwanej sprawczości czy wspólnotowości, pozwalających na redukcję trwogi. Wyniki badań nie potwierdziły prostego istnienia powyższych korelacji, jednakże pogłębienie analiz do poziomu czynników utworzonych przez pojedyncze pytania lub ich sumy o ładunkach pozytywnych bądź negatywnych pozwoliły na wyciągnięcie pewnych wniosków.

1. Refleksja nad śmiercią, wywołana zmienną w postaci tekstu nie modyfikowała samooceny badanych profesjonalistów natomiast pojedyncze jej aspekty ujawniły się w grupie studentów.

2. Refleksja nad śmiercią nie wpłynęła na nastrój badanych ani żadną z jego składowych w badanych obu grupach.

3. Refleksja nad śmiercią modyfikowała poczucie sprawczości i wspólnotowości profesjonalistów, z uwzględnieniem czynnika odniesienia do wiary badanych.

4. Czynniki socjo-demograficzne: wiek, płeć, status finansowy oraz przynależność do grupy zawodowej miały wpływ na samoocenę i składowe nastroju lecz były one niezależne od ekspozycji na treści zwiększające dostępność myśli o śmierci.

5. Refleksja nad śmiercią miała wpływ na czas reakcji w grupie studentów powodując skrócenie czasu wypełnienia kwestionariusza.

Ostatni, szósty wniosek proponuję zamienić na krótki opis ograniczeń w prowadzeniu takich badań dotyczący doboru narzędzi badawczych, próby, miejsca i okoliczności badania.

Należałoby również zaznaczyć w pracy jaki był cel praktyczny prowadzonych badań.

Rozprawa doktorska została napisana czytelnie i bez istotnych zastrzeżeń redakcyjnych. Literaturę zarówno polską jak i angielską dobrano starannie i w stopniu wystarczającym, w liczbie 91 pozycji.

Konkluzja

Podsumowując stwierdzam, że przedstawiona do recenzji dysertacja doktorska stanowi dojrzałą pracę spełniającą kryterium aktualności, ważności i oryginalności oraz wszystkie wymagane kryteria określone przez stosowne przepisy. Autor dysertacji wykazał się wysokimi kompetencjami w zakresie tworzenia teoretycznej podstawy projektowania badań, określenia zamierzeń i doboru technik badawczych oraz analizy danych empirycznych. Otrzymane w niej wyniki stanowią samodzielny i oryginalny dorobek naukowy. Z tego powodu oceniam ją bardzo dobrze.

Rozprawa doktorska pt: *Wpływ refleksji nad śmiercią na samoocenę pracowników ochrony zdrowia na przykładzie grup zawodowych lekarzy, pielęgniarek i ratowników medycznych* odpowiada w pełni warunkom określonym w art.13 Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U.2003.65.595 z póź.zm). Z tego powodu mam zaszczyt wnieść wniosek do Wysokiej Rady Wydziału Nauk o Zdrowiu z Oddziałem Pielęgniarstwa i Instytutem Medycyny Morskiej i Tropikalnej Gdańskiego Uniwersytetu Medycznego o dopuszczenie mgr Piotra Łukasza Holajna do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Bydgoszcz, 22 sierpień 2019 r.

dr hab. Marta Muszalik
ADIUNKT
UMK CM w Bydgoszczy